

Ako sa stala Hipparchia z Maróneie slávnou filozofkou (historicko-filozofická interpretácia fragmentu SSR V I 1)

How Hipparchia of Maroneia became a famous female philosopher (an analysis of fr. SSR V I 1 from historical-philosophical viewpoint)

Jaroslav Cepko – Andrej Kalaš – Vladislav Suvák

Abstrakt

Cieľom článku je nanovo reflektovať činnosť jednej z najslávnejších ženských filozofiek, Hipparchie z Maróneie. Naším zámerom je ukázať, prečo sa stala v porovnaní s inými ženami antiky taká významná a v mnohom signifikantná pre ďalší vývoj procesu ženskej emancipácie. Hlavným svedectvom je pre nás fragment SSR V I 1 od Diogena Laertskeho, ktorý kladieme do súvislosti s ďalšími antickými správami o Antisthenovi a raných kynikoch. Dve hlavné témy Diogenovho svedectva sú Kratétova svadba s Hipparchiou a spor Hipparchie s Theodórom. Vo výklade poukazujeme na momenty, v ktorých je filozofická osobnosť Hipparchie nadčasová a inšpiratívna aj pre súčasnosť.

Kľúčové slová

Hipparchia z Maróneie – Kratés z Téb – kynizmus – Theodóros z Kyrény – filozofia ako spôsob života – ženská emancipácia

Abstract

The aim of the paper is rethinking the activity of one of the most famous ancient women philosophers, Hipparchia of Maroneia and showing why she – compared to other women

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0094/20 Aristippos a sokratika.

of Antiquity – became so significant in development of women's emancipation. The main testimony for us is the fragment SSR VI 1 by Diogenes Laertius, which we put in context with other ancient reports concerning Antisthenes and early Cynics. The two main themes of Diogenes' testimony are Crates' "marriage" to Hipparchia, and the controversy of Hipparchia with Theodorus. We reveal the aspect of Hipparchia's personality, which could be inspiring for modern era, as well.

Keywords

Hipparchia of Maroneia – Crates of Thebes – Cynicism – Theodorus of Cyrene – Philosophy as a Way of Life – Women's Emancipation

1. Úvod alebo niečo o ženách-filozofkách v antike

Keby sme sa podujali na zostavenie zoznamu žien-filozofiek, možno by sme boli prekvapení, ako málo ich pôsobilo počas dlhého trvania západnej kultúry. V staroveku by sme napočítali sotva dve desiatky mien a medzi nimi by sa našli aj postavy skôr fiktívne než historické (Diotima), alebo historické osobnosti, ktoré nadobudli filozofický charakter až v literárnych spracovaniach neskorších autorov (Aspasia). K dvom najznámejším filozofkám staroveku patria kynička Hipparchia pôsobiaca na začiatku helenistickej éry a novoplatonička Hypatia, ktorá žila na konci cisárskej doby. Medzi ich životmi leží celých sedem storočí.

Významným zdrojom správ o ženách vo filozofii, ale aj o kynikoch, ktorých filozofia nás bude v kontexte našej témy najviac zaujímať, sú pre nás *Životy filozofov* (Βίοι φιλοσόφων; lat. *Vitae philosophorum*) od doxografa Diogena Laertského.¹ Diogenés žil na prelome 2.–3. st. po Kr. Obdobie neskorej antiky, v ktorom žil, pre historikov filozofie znamená, že väčšinu správ o raných kynikoch prevzal zo starších zdrojov (kynických, stoických, peripatetických), ktoré spracoval do samostatnej VI. knihy svojich *Životov*² venovanej práve kynickej filozofii. Laertios pozná viacero žien, ktorým dáva atypický prívlastok „filozofka“. Príznačný je z jazykového hľadiska (ἡ φιλόσοφος popri tradičnom

1 Kritické vydanie gréckeho textu (usporiadal Tiziano Dorandi): DIOGENES LAERTIUS. *Lives of Eminent Philosophers...* Slovenský preklad Miloslava Okála: DIOGENES LAERTIOS. *Životopisy slávnych filozofov...* Najnovší anglický preklad (2018) Pamely Mensch: DIOGENES LAERTIUS. *Lives of the Eminent Philosophers...*

2 Diogenove doxografie majú pre nás historickú hodnotu, ale vyžadujú si dôkladné preskúmanie založené na porovnávaní s inými starovekými správami. K prehodnoteniu Diogenových životopisov pozri bližšie MEJER, J. *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background...*

označení *ó φιλόσοφος*) práve preto, lebo muži tvoria drvivú väčšinu filozofov staroveku a starogréčtina si očividne nepotrebovala vytvoriť samostatný termín pre ženu–filozofku pomocou prechýľovacej prípony.³ Z okruhu Akadémie sa Diogenés zmieňuje o dvoch ženách: Speusippovej milenke Lasthenii z Mantieneie (*Λασθένεια Μαντινική*) a o nezávislej akademickej filozofke Axiothei z Fliúntu (*Ἀξιοθέα Φλειασία*), ktorá sa zvykla obliekať do mužského odevu (*DL III 46*). Ďalšou skupinou sú dcéry filozofov: Kloebúlova dcéra Kleobulina (*DL I 91*), Aristippova dcéra Areté (*DL II 72 a 86*) a dcéra Stilpóna z Megár, ktorej meno nám životopisec nezachoval (*DL II 120*). Do tejto skupiny by bolo azda možné zaradiť aj Pythagorovu dcéru Damó a manželku Theanó, ktoré si osvojovali múdrosť pod dohľadom otca a manžela (*DL VIII 42*). Filozofické milostné pomery Diogenés Laertský opisuje v prípade Aristippa a hetéry Laidy (*DL II 74–75*), ako aj Arkesilaových milieniek elidských hetér Theodoty a Fily (*DL IV 40*). Niekoľko hetér je tiež spájaných s Epikúrovým spoločenstvom: Leontion (*DL X 4, 5 a 7*), Mammarión, Hédeia, Erótion a Nikidion (*DL X 7*). Epikúros mal mať pomer aj s vydatou žiačkou menom Themista (*DL X 5*).

S výnimkou platónskej filozofky Axiothey teda vidno, že všetky ostatné ženské postavy vo filozofii boli spojené rodinným (vzťah otec–dcéra, výnimočne brat–sestra) alebo milostným putom s nejakým dominantným mužom–filozofom,⁴ od ktorého si pasívne a receptívne osvojujú filozofickú múdrosť. Hoci o týchto ženských postavách nevieme veľa, oprávnene môžeme predpokladať, že vždy stáli v tieni dominantného muža–filozofa. Hipparchia je zo všetkých žien uvedených u Diogena Laertského nepochybne najslávnejšia. Prečo? Očividne preto, že z tieňa svojho filozofického spolupútника vystúpila celkom zásadným spôsobom.

2. Hipparchiini „psí sobáš“ s Kratétom a kynické predstavy o manželstve

Hipparchia z Marónie (*Ἰππαρχία ἡ Μαρωνεΐτις*), Kratétova „manželka“ a žiačka, sestra Métrokla, ďalšieho Kratétovho žiaka (*DL VI 94 [= SSR V L 1]*), patrí k najznámejším ženským postavám v dejinách západnej filozofie, aj keď sa

3 Ako napríklad pri termínoch *ó αὐλητής* = flautista a *ἡ αὐλητρίς* = flautistka.

4 Por. DUTSCH, D. *Dog–love–dog...*, s. 523.

o nej zachovalo len zopár biografických anekdot.⁵ Hipparchiu spája s filozofiou, emancipuje ako ženu a teda robí ju významnou filozofkou predovšetkým spôsob, akým sa stala Kratétovou žiačkou a manželkou – spôsob, ktorý povýšila na životný štýl. Doxografi nazvali ich spolužitie „psím sobášom“ (κυνογαμία),⁶ čo je výraz, ktorý možno preložiť aj ako „psie manželstvo“ alebo „kynické manželstvo“. Jeho podstata spočíva v niečom inom, ako by sme si pomysleli, keby sme mechanicky spojili naše predstavy o spolužití psov s predstavami o ľudských sobášoch. Odhaliť význam slova κυνογαμία možno najlepšie vtedy, keď si uvedomíme dva naznačené významy tohto slova: povaha kynického manželstva (prvý význam slova γάμος) je determinovaná pri samotnom jeho zrode, teda pri (nadovšetko slobodnom) „kynickom“ rozhodnutí partnerov žiť spolu, teda realizovaním kynického „sobáša“ či „kynickej“ svadby (druhý význam slova γάμος). V nasledujúcom výklade sa pokúsime ukázať, v akých aspektoch je κυνογαμία Hipparchie a Kratéta filozoficky prelomová.

Keď sa pozrieme na ich zväzok z pohľadu kynickej filozofie, ukáže sa, že „manželstvo“ by malo byť v kynickom priestore skôr výnimkou než pravidlom. Kynik je predsa odkázaný na život v osamelosti – žije ako tulák a žobrák, putuje z miesta na miesto a hlása skromný spôsob života založený na súlade s prírodou. Potulný kynický kazateľ by len ťažko dokázal zosúladiť každodennú neistotu svojej existencie (nevie, kde bude spať, nevie, čo bude jesť) s uspokojivým zabezpečením manželky a rodiny. Z tohto hľadiska je sobáš Kratéta s Hipparchiou v kynickom kontexte jednoducho prekvapivý a atypický.

Keď vezmeme do úvahy Antisthenove a Diogenove názory na manželstvo, naozaj zistíme, že títo kynici ho považujú skôr za prekážku než za prostriedok dosiahnutia dobrého života.⁷ Po hlbšom preskúmaní však Antisthenove a Diogenove názory nie sú v úplnom protiklade s tým, čo hovoria príbehy o Kratétovi a Hipparchii. Kratés napríklad rešpektuje a naplňa antisthenovskú zásadu, podľa ktorej intímny vzťah medzi mužom a ženou má byť vý-

5 Na zlomky sókratovských autorov odkazujeme podľa číslovania, ktoré zaviedol Gabriele Giannantoni, *Socratis et Socraticorum reliquiae* (skratka SSR). Táto zbierka nám zároveň poslúžila ako kritická edícia antických textov, na ktoré v štúdiu odkazujeme.

6 Pozri: Suid., s. v. Kratés [= SSR V H 19], kde sa uvádza, že sám Kratés nazval svoj sobáš s Hipparchiou psím sobášom, resp. psím manželstvom (κυνογαμία). Por. tiež Tatian., *Orat. ad Graec.* 3, 3 [= SSR V H 23], kde kresťanský apologéta Tatianus Sýrsky z 2. storočia po Kristovi odsudzuje psie manželstvo ako niečo nemorálne práve preto, že mu chýba inštitucionálny rámec, taký dôležitý pre kresťanstvo.

7 Por. SSR V A 57; V A 82; V B 126; V B 200; V B 297.

sledkom vzájomného súhlasu.⁸ Okrem toho Antisthenés tvrdí, že iba mudrc skutočne vie, koho sa oplatí milovať, hoci nás vzápätí trochu prekvapí jeho názor, že ak sa mudrc ožení, tak len kvôli plodeniu detí, majúc styk s tými najkrajšími ženami.⁹ Zásada zmysluplnosti manželstva z hľadiska plodenia zdarného potomstva nie je v gréckom kontexte nijako prekvapujúca. Ak pripustíme, že už Gréci si uvedomovali elementárne zásady dedičnosti, výber najkrajšej manželky veľmi dobre korešponduje so snahou dosiahnuť krásne, teda zdarné potomstvo.

Kynikovi Diogenovi prisudzuje jeho menovec Laertios o niečo radikálnejšie názory:

Ženy majú byť spoločné, pričom Diogenés vôbec neuvažoval o svadbe, ale len o tom, že muž sa má milovať s akoukoľvek ženou, ktorú presvedčí. Spoločné budú preto vraj aj všetky deti.¹⁰

Vyjadrenie, že ženy a deti majú byť „spoločné“, treba chápať zrejme tak, že Diogenés neuznáva vžitú predstavu, podľa ktorej sú žena a deti „vlastníctvom“ muža. K pohlavnému styku a spoločnému životu (čo sú dva významy slovesa συνεῖναι) by mali partneri dospieť na základe „presvedčania“. V tom, že muž má „presvedčať“ a žena má byť „presvedčená“, vidí D. Dutschová narážku na to, že sexuálna aktivita v heterosexuálnom vzťahu má byť podľa kynika Diogena modelovaná podľa výchovného vzťahu medzi milujúcim (ἐραστής) a milovaným (ἐρωμενος).¹¹ Kynický „sex v zhode s prírodou“ by teda neznamenal prelomenie akýchkoľvek zábran a povolenie uzdy pudom.¹² Je prirodzený práve v tom, že je etický („život v súlade so zdatnosťou“), to znamená založený na slobodnom súhlase. Ide o prejav kynického opovrhovania vžitými mravmi v prospech hlbokého vnútorného étosu. A práve tento hlboký étos slobodného rozhodnutia pre vstup do vzťahu bude základným pilierom emancipácie Hipparchie. Tá – ako zakrátko uvidíme v zlomku *SSR V I 1* z Diogena Laertskeho – sa sama rozhoduje pre Kratéta vo chvíli, keď

8 Por. *SSR V A 55*.

9 *DL VI 11* [= *SSR V A 58*].

10 *DL VI 72* [= *SSR V B 353*].

11 DUTSCH, D. Dog-love-dog..., s. 250–251.

12 O tzv. kynickom antihedonizme a hedonistickom asketizme pozri štúdiu: KALAŠ, A. Diogenov postoj k ľudskej sexualite..., s. 119–130.

sa pred ňu postavil celkom nahý a dáva jej možnosť slobodného rozhodnutia vyriešnuť prorocké slová:

Toto je tvoj ženich a takýto má majetok. Podľa toho sa rozhoduj.¹³

V tomto kontexte si môžeme všimnúť aj iný – skôr sociálny – aspekt celej situácie. Môžeme povedať, že kynické „manželstvo“ je odmietnutím inštitúcie manželstva ako jedného z pilierov budovania obce či štátu v duchu starej filozofickej maximy: slobodní ľudia nepotrebujú inštitúcie a zákony, aby konali dobre a krásne. Pre uzavretie platného manželstva nepotrebujú akt posvätenia obce, ale stačí im ich autentické a slobodné rozhodnutie.

Kritický postoj Kratéta a Hipparchie voči inštitúcii manželstva by dosvedčovali viaceré anekdoty, dokonca aj tie, ktoré mohli byť literárnym pretvorením pôvodných kynických príbehov. Eratostenés z Kyrény (276–195 pred Kristom) hovorí, že Kratés mal s Hipparchiou syna Pasikla, ktorého, keď dospel, priviedol ho do domu nejakej hetéry a povedal mu, že takto si jeho otec predstavuje svadbu.¹⁴ Príbeh o tom, ako mal Kratés poučiť svojho syna o podstate manželstva, pochádza z Eratostenovho spisu *O komédii*, preto je celkom možné, že jeho zdrojom bolo nezachované komické stvárnenie Kratéta – podobne ako v prípade Menandrových *Dvojčiek*, kde sa objavuje narážka, že Kratés mal poskytnúť vlastnú dcéru na tridsaťdňové „skúšobné manželstvo“.¹⁵ To, že terčom posmechu bol v prvom rade sám Kratés spolu s Hipparchiou, je zjavné aj z formulácie (φάναί τοῦτον αὐτῷ πατρῶον εἶναι τὸν γάμον), ktorá by sa dala alternatívne preložiť slovami, „vraj mu [*scil.* synovi] povedal, že takýto bol aj sobáš jeho otca“. Každopádne môžeme povedať, že z Eratostenovej anekdoty cítiť ironický odstup kynika od manželstva ako štátnej inštitúcie, ktorý mohol byť pôvodným motívom komického prerozprávania príbehu o „psom sobáši“. Všetko to opäť svedčí v prospech tézy, že Kratétov a Hipparchiin koncept manželstva bol celkom iný – neformalistický a neinštitucionalistický – a hlavne založený na autenticite vlastného sebavyjadrenia.

Kynici nadviazali podľa doxografov na Antisthena („najvernejšieho Sókratovho žiaka“) a ten vraj rozvíjal Sókratovo učenie spôsobom, ktorý mal mať blízko k jeho názorom na život. Potvrdením opísaného kynického pohľadu

13 DL VI 96, 8–10 [= SSR V I 1].

14 Eratosthenes *ap.* DL VI 88–89 [= SSR V H 19].

15 DL VI 93 [= SSR V H 26].

na manželstvo by teda mohol byť polemický postoj k inštitúcii manželstva, ktorý siaha cez Diogena a Antisthena až k Sókratovi. V Platónovej *Obrane* 36b–c Sókratés uznáva, že pre svojich spoluobčanov asi nie je vzorným manželom, ktorý sa stará o „vlastné veci“ (majetok, rodina, česť, sláva). Muž by mal dbať pri výbere ženy skôr na užitočnosť tohto zväzku než na ženskú krásu alebo na predstavy obce.

V podobnom duchu hovorí antisthenovská pasáž v Xenofónových *Spomienkach*:

Viac než o to [rozkoš, ktorú prináša pohlavný styk] dbáme o to, ktoré ženy by boli schopné dať nám najlepšie deti; tieto si berieme za manželky a zakladáme s nimi rodinu; muž živí matku svojich budúcich detí a pre budúcich potomkov pripravuje všetko, čo považuje za užitočné pre ich život.¹⁶

H. Maier na okraj tejto pasáže poznamenáva:

To, že tento Antisthenov názor pochádza priamo od Sókrata, je pravdepodobnejšie, než to, že by zavrnutie manželstva logicky vyplývalo z jeho vlastného presvedčenia – čo vyvodí až jeho žiak Diogenés.¹⁷

Problematizácia manželstva mala medzi sókratovcami prvej generácie viacero podôb. Antisthenés mohol zastávať jednoduchý názor, že tak, ako všetky záležitosti života, aj vhodný výber partnerky si vyžaduje filozofické vzdelanie – bez vzdelania sa môžeme rozhodnúť zle. Takýto postoj by sa zakladal na praktickej voľbe, na aktivite praktickej rozumnosti (φρόνησις). Antisthenés mohol svojím vyjadrením zároveň parodovať Platónovu eugenickú teóriu rozmnožovania, ako je vyjadrená v *Ústave*.¹⁸

Zdá sa, že Kratés a Hipparchia posunuli pôvodný sókratovsko–antisthenovský dôraz na filozofické vzdelanie (παιδεία), ktorý sa má týkať všetkých záležitostí života, teda aj manželstva, smerom k slobodnému rozhodovaniu, ktoré by mali ľudia uplatňovať bez ohľadu na konvenčné názory alebo zásady

16 Xenoph., *Mem.* II 2, 4.

17 MAIER, H. *Sokrates...*, s. 412.

18 Por. *Resp.* 459d–e: „Najlepší muži majú – a to na základe spoločnej dohody všetkých zúčastnených – obcovať s najlepšími ženami čo najčastejšie, zatiaľ čo najhorší muži s najhoršími ženami presne naopak; a potomkovia prvých majú byť vychovávané, zatiaľ čo deti druhých nie, pokiaľ má byť stádo čo najdokonalejšie“ (preklad autorov štúdie); viď taktiež *Resp.* 546d. Platón tu teda pripodobňuje rozmnožovanie ľudí k rozmnožovaniu zvierat.

obce. Dosvedčujú to neskoršie stoické diskusie o úlohe manželstva, ktoré sú zjavne ovplyvnené kynizmom.¹⁹ Musonius Rufus a Epiktétos zastávajú rôzne názory na manželstvo, pričom každý z nich považuje Kratéta za príklad toho, aký postoj by sme mali zaujať k zväzku muža a ženy, v ktorom má jednoznačne dominovať princíp slobody.

Musonius sa zamýšľa nad tým, či je život so ženou prekážkou na ceste filozofovania, a konštatuje, že to nebolo žiadnou prekážkou pre Pythagora, pre Sókrata, ani pre Kratéta:

Ved' všetci títo vraj žili so ženou a nik by nemohol uviesť lepších filozofov, ako boli oni. Kratés sa oženil napriek tomu, že nemal dom, nábytok a ani žiaden iný majetok. So svojou ženou trávil dni aj noci v aténskych verejných stĺporadiach.²⁰

Musonius odpovedá – ako stoik – na otázku, ktorú nastoľuje titul jeho spisu (*Či je manželstvo prekážkou vo filozofovaní*), že manželstvo je v zhode s prírodou, a preto nemôže byť prekážkou pri vedení filozofického spôsobu života. Príroda rozdelila ľudský rod na dve pohlavia a vložila do srdca muža i ženy špecifický pôvab a vzájomnú príťažlivosť. Vďaka ich telesnému spojeniu sa rodia deti, a tak ľudský rod pretrváva v čase. Toto rozdelenie pohlaví zároveň ukazuje, že človek nemá žiť iba sám pre seba, ale má sa starať aj o druhých v rámci siete služieb a povinností. Ľudstvo podľa Musonia predstavuje v tomto kontexte spoločenstvo podobné včeliemu úľu. Rozdelenie ľudského rodu na dve pohlavia a potom spájanie týchto pohlaví prostredníctvom vzájomnej príťažlivosti má dvojaký aspekt, ktorý Musonius vyjadruje použitím dvoch slovies *συνεῖναι* a *συζῆν*. Obe v zásade znamenajú „bytie spolu“, avšak prvé konotuje sexuálny styk, druhé vzájomné zdieľanie života. Muž a žena sú tak od prírody určení na to, aby vytvárali spoločenstvo (*κοινωνία*) dvoch osôb, aby žili ako pár.²¹

Ďalší slávny stoik, Epiktétos (okolo 50 – okolo 135 po Kristovi) naopak pochybuje, či sa filozofický spôsob života dá zlúčiť s manželstvom. Kynický filozof sa podľa neho neožení a nezaloží si rodinu, pretože by mu to prekážalo v napĺňaní jeho misie ako posla, ktorý prináša ľuďom posolstvo bohov.

19 O vzťahu raného stoicizmu a kynizmu pozri štúdiu KALAŠ, A. Vplyv kynizmu na stoicizmus..., s. 405–430.

20 Muson. 15 p. 70, 11–17, 5 Hense [= SSR V H 20].

21 M. Foucault identifikuje u Musonia prvé stopy recipročnej manželskej morálky, ktorá sa od stoikov preniesla aj do kresťanstva (FOUCAULT, M. *Subjectivity and Truth...*, s. 162–163).

Na námietku, že Kratés, určitým spôsobom „domáci bôžik“²² a najlepší príklad spoločenskej služby ľuďom,²³ bol napriek tomu ženatý, Epiktétos odpovedá nečakanou poznámkou o osobnosti Hipparchie:

Kratés sa oženil [...] stalo sa to z lásky a tou ženou bol vlastne druhý Kratés.²⁴

Epiktétovo vysvetlenie má zrejme zdôrazniť, že Kratés sa oženil s niekým, kto bol ako on sám, t. j. s niekým, kto vyznával rovnaký spôsob života. Z tohto hľadiska je „manželstvo“ skôr najvyššou formou priateľstva, zväzkom, v ktorom je priateľ pre priateľa „druhým ja“. Aristotelés nazval takéto priateľstvo spoločenstvom zdatne konajúcich ľudí.²⁵ Dokonalý priateľ je niekto, ku komu má druhý taký istý vzťah ako k sebe samému. Aristotelovo chápanie priateľstva by sme však mali dať aj do kontextu s jeho politickou náukou, ktorá vidí v človeku tvora nepatriaceho iba sebe samému, ale obci.²⁶ Naproti tomu pre Kratéta a Hipparchiu je priateľstvo vecou osobnej voľby, v ktorej nezohrávajú politické ani iné vonkajšie okolnosti významnejšiu prekážku. Zvrchovane slobodnou a nadovšetko zdôvodnenou voľbou partnera je v zmysle tejto logiky tá, ktorá sa v partnerovi rozhoduje pre seba samého, keď v tom druhom volí „alter ego“, čím človek akoby seba potvrdzuje sám seba – presnejšie svoju prirodzenosť.²⁷

Poznamenajme, že v Grécku 5. a 4. storočia pred Kristom sa erotický vzťah dával do úzkeho vzťahu s výchovou a odovzdávaním vedomostí. To platilo dokonca aj pre „štandardné“ manželstvo, v ktorom jedným z poslání muža (zvyčajne staršieho aj o desať či dvadsať rokov) bolo vychovávať svoju manželku. Pekný príklad takejto praxe nachádzame aj v sókratovskej literatúre, kde sa

22 Por. Apul., *Flor.* 22 [= SSR V H 18]: *lar familiaris*.

23 Por. Plutarch., *Quaest. conv.* II 1, 6 p. 632 E [= SSR V H 18]: „Filozofa Kratéta nazývali *Otváračom dverí*, pretože ho v každých dverách vítali s úctou a priateľským pozdravom. Aj pokarhanie, ktoré sa robí s láskou, môže byť celkom príjemným žartom.“ Všetky antické pramene označujúce Kratéta za „Otvárača dverí“ sa zhodujú v názore, že medzi Aténčanmi mal povesť príjemného spolubesedníka. Týmto sa Kratés odlišoval tak od Diogena známeho svojou hrzúcou uštipačnosťou (por. SSR V B 61, 143, 145, 487), ako aj od neskoršieho stereotypu kynika ako zachmúreného moralizujúceho pouličného kazateľa, u ktorého je špinavý a spustnutý výzor iba pokryteckou pózou.

24 Epictet., *Dissert.* III 22, 76 [= SSR V H 20].

25 EN 1166a31, 1169b6, 1170b6.

26 *Pol.* 1337a28–29.

27 Por. Antisthenove slová o mudrcovi ako priateľovi toho, kto mu je podobný; DL VI 105 [= SSR V A 99].

táto myšlienka objavuje ako nosná téma Sókratovho rozhovoru s Ischomachom v 7. časti Xenofónovho *Oikonomika*. Okrem toho erotika zohrávala významnú rolu aj vo vzťahu medzi vychovávateľom a vychovávaným dospievajúcim chlapcom, kde prvý hral rolu „milujúceho“ (ἐραστής) a druhý rolu „milovaného“ (ἐρόμενος).²⁸ V tomto kontexte je zaujímavé pozorovať, ako vzťah medzi Kratétom a Hipparchiou na tieto témy na jednej strane nadväzuje a na strane druhej ich v duchu kynickej „falšovateľskej“ optiky subvertuje.²⁹ Pozrime sa preto, ako je to vykreslené v našom hlavnom svedectve o „manželskom zväzku“ Kratéta a Hipparchie. Náš výklad bude pritom stále smerovať k tomu, aby sme poukázali na to, v čom bola Hipparchia ako osobnosť jedinečná.

3. Hipparchia, zlomok SSR V I 1 (grécky text a slovenský preklad)

V Giannantonioho zbierke *Socratis et Socraticorum Reliquiae* sa pod menom Hipparchia uvádzajú len tri plnohodnotné fragmenty. Prvý z nich, ktorý citujeme v gréckom origináli aj vlastnom preklade, je rozsahom aj informačným obsahom najväčší. Poskytuje nám preto dostatočný pramenný materiál na historicko-filozofickú sondy do osobnosti jedinečnej filozofky staroveku. Prostredníctvom tejto sondy sa pokúsime čitateľa presvedčiť o tom, prečo si Hipparchia zaslúži, aby sme na ňu nikdy nezabudli.

(96) ἐθρήαθη δὲ τοῖς λόγοις καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μητροκλέους Ἰππαρχία. Μαρωνεῖται δ' ἦσαν ἀμφοτέροι. καὶ ἦρα τοῦ Κράτητος καὶ τῶν λόγων καὶ τοῦ βίου, οὐδενὸς τῶν μη-
στευομένων ἐπιστρεφομένη, οὐ πλοῦτου, οὐκ εὐγενείας, οὐ κάλλους· ἀλλὰ πάντ' ἦν
Κράτης αὐτῆ. καὶ διὴ καὶ ἠπεῖλει τοῖς γονεῦσιν ἀναρῆσειν αὐτήν, εἰ μὴ τούτῳ δοθεῖη.
Κράτης μὲν οὖν παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς ἀποτρέψαι τὴν παῖδα, πάντ'
ἐποίει, καὶ τέλος μὴ πείθων, ἀναστὰς καὶ ἀποθέμενος τὴν ἑαυτοῦ σκευὴν ἀντικρὺ αὐτῆς
ἔφη, „ὁ μὲν νυμφίος οὗτος, ἡ δὲ κτήσις αὐτῆ, πρὸς ταῦτα βουλευού· οὐδὲ γὰρ ἔσεσθαι
κοινωνός, εἰ μὴ καὶ τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων γενηθείς.“ (97) εἶλετο ἡ παῖς καὶ ταῦτὸν
ἀναλαβοῦσα σχῆμα συμπεριεῖται τάνδρῳ καὶ ἐν τῷ φανερῷ συνεγίνετο καὶ ἐπὶ τὰ δεῖπνα

28 Por. ZELINOVÁ, Z. *Paideia v sokratovskej filozofii...*, s. 134–157.

29 Pre pôsobenie kynikov sa v antike zaužívala príznačná charakteristika, že „falšujú mravy“ (παραχαράττειν τὸ νόμισμα), ktorá vychádza z biografických príbehov o Diogenovi, ktorý falšoval peniaze v rodnej Sinópe (výraz νόμισμα môže znamenať tak „mincu“, „obeživo“, ako aj zaužívaný „zvyk“, „mrav“, „pravidlo“; por. zl. SSR V B 2). O význame, aký mala *paideia* v kontexte sokratiky a kynizmu, por. ZELINOVÁ, Z. *Kynická paideia...*, s. 107–118.

ἀπῆει. ὅτε καὶ πρὸς Λυσίμαχον εἰς τὸ συμπόσιον ἦλθεν, ἔνθα Θεόδωρον τὸν ἐπίκλιν ἄθεον ἐπήλεγε, σόφισμα προτείνασα τοιοῦτον ὃ ποιῶν Θεόδωρος οὐκ ἂν ἀδικεῖν λέγοιτο, οὐδ' Ἰππαρχία ποιούσα τοῦτο ἀδικεῖν λέγοιτ' ἄν· Θεόδωρος δὲ τύπτων ἑαυτὸν οὐκ ἀδικεῖ, οὐδ' ἄρα Ἰππαρχία Θεόδωρον τύπτουσα ἀδικεῖ. ὁ δὲ πρὸς μὲν τὸ λεχθὲν οὐδὲν ἀπήντησεν, ἀνέσυρε δ' αὐτῆς θοιμάτιον· ἄλλ' οὔτε κατεπλάγη Ἰππαρχία οὔτε διεταράχθη ὡς γυνή. (98) ἀλλὰ καὶ εἰπόντος αὐτῆ, „αὕτη ἐστὶν [Eurip. *bacc.* 1236]

ἢ τὰς παρ' ἰστοῖς ἐκλιπούσα κερκίδας;“

„ἐγώ,“ φησίν, „εἰμί, Θεόδωρε· ἀλλὰ μὴ κακῶς σοι δοκῶ βεβουλεῦσθαι περὶ αὐτῆς, εἰ, τὸν χρόνον ὃν ἔμελλον ἰστοῖς προσαναλώσειν, τοῦτον εἰς παιδείαν κατεχρησάμην;“ καὶ ταῦτα μὲν καὶ ἄλλα μυρία τῆς φιλοσόφου.³⁰

(96) Slováci dostali do manželstva aj Métrokleovu sestru Hipparchiu. Obaja súrodenci pochádzali z mesta Maróneia. Hipparchia bola zamilovaná do Kratétových myšlienok a do spôsobu života, ktorý viedol. Ostatných pytačov si vôbec nevšímala. Nelákalo ju ich bohatstvo, urodzený pôvod ani fyzická krása. Kratés bol pre ňu skrátka všetkým. Rodičom sa dokonca vyhrážala, že spácha samovraždu, ak sa jej zaňho nedovolia vydať. Rodičia dievčiny preto požiadali Kratéta, aby ju od sobáša odhovril. Filozof urobil všetko, čo bolo v jeho silách, aby Hipparchiu od seba odhovril. Keď sa mu to nepodarilo, postavil sa pred ňu celkom nahý a povedal: „Toto je tvoj ženích a takýto má majetok. Podľa toho sa rozhoduj. Ale uvedom si, že mojou spoločníčkou sa staneš len vtedy, ak budeš viesť rovnaký život ako ja.“ (97) Dievčina sa zaňho rozhodla vydať, obliekla si taký istý odev a svojho muža všade sprevádzala. Spolu chodili na hostiny a súložili na verejných miestach. Keď raz prišla na bohatú hostinu, ktorú usporiadal Lysimachos, filozofa Theodóra prezývaného „Bezbožník“ si doberala takouto sofizmou: „Ak Theodóros vykoná čin, za ktorý ho nik nemôže vyhlásiť za nespravodlivého, za nespravodlivú nemožno označiť ani Hipparchiu, ktorá vykoná to isté. Theodóros nekoná nespravodlivo, ak bije sám seba. Teda ani Hipparchia nekoná nespravodlivo, ak bije Theodóra.“ Na tieto slová filozof neodpovedal. Urobil len to, že Hipparchii nadvihol šaty. Hoci bola žena, vôbec sa nezľakla ani nezahanbila. (98) Keď sa jej spýtal:

„Toto je tá,

[...] ktorá opustila tkáčske člnky na krosnách?“³¹

30 DL VI 96–98.

31 Euripid., *Bacc.* 1236.

Hipparchia mu odpovedala: „Áno, Theodóros, som to práve ja. Alebo sa ti zdá, že som urobila chybu, keď som sa rozhodla na vzdelanie využiť všetok čas, ktorý som mala stráviť pri krosnách?“ Takéto a ešte mnohé ďalšie výroky vyslovila filozofka Hipparchia.

4. Historicko-filozofická interpretácia zlomku SSR V I 1 alebo niekoľko pokusov odpovedať na otázku, prečo je Hipparchia „iná“ ako ostatné

Všimnime si najskôr, v akom kontexte je Hipparchiini životopis u Diogena Laertského vsadený do životopisu Kratéta. Ten je prerušený najprv odbočkou k Métroklovi (DL VI 94–95a), pokračuje výpočtom iných Kratétových žiakov (DL 95b), nasleduje náš zlomok – teda životopisná vsuvka o Métroklovej sestre a Kratétovej manželke a žiačke Hipparchii – a napokon celá VI. kniha končí stručnou informáciou o Kratétovej smrti a jeho hrobe.³²

Prvá časť Hipparchiiniho životopisu (DL VI 96, 1 – 97, 1) sa venuje tomu, ako sa spoznala s Kratétom, zamilovala sa doňho i do jeho učenia – presnejšie do jeho „slov“ (λόγοι), ktoré ju „ulovili“ (ἐθηράθη) – a uzavrela s ním „psí sobáš“, presnejšie „vybrala si ho“ (εἴλετο). Príbeh o Hipparchiinej konverzii je zároveň akousi demonštráciou toho, že filozofia znamená pre ňu aj pre Kratéta spôsob života, keďže výraz pre filozofické myšlienky (λόγοι) a život (βίος) v našom texte bezprostredne susedia.³³ Kratés bol teda pre ňu príťažlivý svojou životnou filozofiou či filozofickou praxou. Nebol to žiaden teoretik, ale očividne vyzretý človek, ktorý presne vedel, čo chcel a čo nechcel od života. Druhá časť (DL VI 97, 3 – 98, 7) referuje o anekdote, ktorej protagonistkou je sama Hipparchia ako filozofka. Táto časť potvrdzuje, že Hipparchia nielen žije ako kynička, ale svoje názory a postoje dokáže aj obhájiť ako každý iný (mužský) filozof.

Ak správa o psom sobáši (κυνογαμία) Kratéta a Hipparchie – ktorú nám okrem Diogena Laertského reprodukovajú aj Apúleios, Sextus Empiricus, Menandros v *Dvojičkách* a lexikón *Súdas*³⁴ – hovorí pravdu, verejné erotické ob-

32 Ohľadom problémov týkajúcich sa štruktúry Kratétovho životopisu por. GOULET-CAZÉ, M.-O. *Une liste de disciples de Cratès...*, s. 247–252.

33 Por. výraz τὸ βίον v Diogenovej správe: Hipparchia sa zamilovala do Kratétových „myšlienok a do spôsobu života“ (τῶν λόγων καὶ τοῦ βίου).

34 Apul. *flor.* 14 [= SSR V H 24]; Sext. Emp., *Pyrrh. hypot.* I 14, 153 [= SSR V H 21]; Menandros *ap.* DL VI 93 [= SSR V H 26]; Suid., *s.v.* Kratés [= SSR V H 19].

covania tohto páru sa museli odohrať po roku 320 pred Kristom, pretože Theofrastos, u ktorého sa učil Métroklés pred tým, ako sa zoznámil s Kratétom, prevzal vedenie peripatetickej školy v roku 323 pred Kristom.³⁵

Veľký osudový príbeh vzťahu Kratéta a Hipparchie teda začína tým, že ju pritiahli „slová“, „myšlienky“ (λόγοι). Z kontextu nie je zrejmé, o aké „slová“ malo ísť. Z toho, že Hipparchia je bližšie určená ako „Métroklóva sestra“, by bolo možné usúdiť, že onými „slovami“ mohol byť rozhovor medzi Kratétom a Métroklom, vďaka ktorému sa Métroklés po neblahom incidente (vypustenie vetrov pri nejakej filozofickej debata)³⁶ v Theofrastovej škole stal nasledovníkom Kratéta a opäť získal sebavedomie a zmysel života.³⁷ Kratés svojimi múdrymi, konvencie lámajúcimi a nadovšetko láskavými slovami adresovanými vlastnou hanbou a mienkou ľudí zlomenému Métroklóvi musel mimoriadne učarovať Hipparchii, ktorá sa do neho hneď zaľúbila. V tom prípade by Hipparchia bola prítomná pri tomto ukážkovom kúsku kynickej „rétoriky“ spájajúcej slová s prirodzenými telesnými prejavmi.³⁸ Takouto kynickou „rétorikou tela“ bude koniec koncov i jej kynogamický vzťah s Kratétom, ako aj rozhovor s Theodórom, o ktorom budeme hovoriť trochu neskôr. V každom prípade to, čo Hipparchii na Kratétovi imponovalo, nebola kynická prísnosť diogenovského typu, ale vľúdnosť filozofa a príjemného spoločníka, ktorý zmieroval ľudí a v každom dome bol vítaným hosťom.³⁹

35 ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, N. M. *Οι αρχαίοι κυνικοί...*, s. 559.

36 *DL VI 94* [= *SSR V L 1*]. Opisuje sa tu škandalózny incident, keď Métroklés pri nejakej filozofickej debata v peripatetickej škole nedokázal zadržať vetry: „... z hanby a strachu celé dni nevychádzal z domu. Mal v úmysle držať hladovku a takto zomrieť. Kratés, ktorý sa to dozvedel, sa dal pozvať a prišiel k nemu na návštevu. Potom sa zámerne najedol nejakých strukovín a medzitým sa pokúšal múdrymi slovami presvedčiť Métrokla, aby si neurobil nič zlé. Argumentoval, že ak by zo seba prirodzenou cestou nevy pustil tie plyny, bola by z neho obluda. Napokon aj on sám urobil to, za čo sa Métroklés tak hanbil. Takýmto spôsobom ho Kratés povzbudil a dodal mu mužného ducha. Jeho útecha sa zakladala na podobnosti vykonávaných činov. Odvtedy bol Métroklés Kratétovým žiakom a stal sa vynikajúcim filozofom.“

37 Por. zlomok *SSR V H 44*. V tejto Telétovej správe sa zasa uvádza, že Métrokla prenasledoval v Theofrastovej škole strach, že zomrie od hladu, ale keď sa pridala ku Kratétovi, obavy ho opustili: „Z Métrokla sa zrazu stal jeden prostý a priamy človek, ktorému ku šťastiu stačil ošúchaný plášť, jačmenný chlieb a zelenina, ktorú našiel v záhrade. Spôsob života, ktorý viedol, ho plne uspokojoval a všetko to, čo bolo predtým, mu vôbec nechýbalo.“

38 Por. BRANHAM, R. B. *Defacing the Currency...*, s. 98.

39 Pripomíname (podrobnejšie pozri pozn. 24), že pre tieto ľudské vlastnosti ľudia prezývali Kratéta „otváračom dverí“ – teda človekom ktorý bol všade vítaným hosťom. Možno aj toto bola vlastnosť, ktorá budúcej manželke – azda túžiacej po sociálnom kontakte – mohla na Kratétovi zaimponovať.

Na príbehu Kratéta a Hipparchie je tiež markantné, ako v ňom dochádza k inverzii vzťahu milujúceho a milovaného. Nie je to Kratés, kto sa zamiluje, hoci práve jemu ako mužovi a staršiemu by mala pripadnúť táto rola. Životopisec však upozorňuje, že Hipparchiina láska ku Kratétovi mala za svoj predmet Kratétove „myšlienky a spôsob života“ (ἤρα τοῦ Κράτητος καὶ τῶν λόγων καὶ τοῦ βίου), teda milujúcou, aktívnou zložkou vzťahu, bola práve ona, čo dokazuje aj činný rod imperfekta gréckeho slovesa ἤρα („milovala“, „túžila“). Nielen to, výbornou adeptkou na aktívny mód kynického života z nej robí aj jej pohrdanie konvenčnými motívmi k láske – nepriťahuje ju ani bohatstvo, ani spoločenský status, ani vzhľad pytačov. Podobne je to aj u Kratéta: hoci sa mu práve ponúka možnosť oženit sa s krásnou, mladou dievčinou z dobre situovanej rodiny, preukazuje voči tejto pre iných atraktívnej perspektíve príkladnú kynickú ľahostajnosť (ἀπάθεια).⁴⁰ Z tohto hľadiska naozaj platí Epiktétova poznámka, že sa našli dve osoby rovnakého hodnotového nastavenia, a „Kratés si berie druhého Kratéta“.⁴¹ Kratés dokonca zachádza tak ďaleko, že namiesto toho, aby si dievča „nahováral“, snaží sa Hipparchiu od jej zámeru odhovoriť, zdráha sa, unika pred ňou. Toto je – mimochodom – postoj, ktorý sa v pederastickom vzťahu vychovávateľa a vychovávaného očakával od mladého chlapca, „miláčika“, voči svojmu staršiemu „milovníkovi“. Kratétov postoj zdráhania sa láske nám tak skôr pripomína tradičný či „konvenčný“ postoj „cudnej“ ženy, ktorá sa zdráha alebo vyberá si z radu pytačov (azda Penelopa u Homéra). Možno aj toto je jeden z typicky kynických príkladov „falšovania obeživa“ (παρχαράσσειν τὸ νόμισμα), teda inverzie všetkého konvenčne zaužívaného a etablovaného. Hipparchiina zamilovanosť pripomína sókratovský *topos* o láske žiaka k svojmu vychovávateľovi, ktorého najznámejšiu verziu možno nájsť v opise Alkibiadovho vzťahu k Sókratovi v Platónovom *Sympósiu* (215a–219d). Kratés rovnako ako Sókratés neoplýva príťažlivým vzhľadom; Hipparchia a Alkibiadés naopak majú množstvo nápadníkov a okrem krásy prevyšujú filozofa aj bohatstvom a spoločenským postavením. Hipparchia však dokáže prekonať konvenčné hodnoty a zaľúbi sa do filozofie. Povedané slovníkom Platónovho *Symposia*, jej láska prekračuje čisto telesnú dimenziu (210a–212a), a preto je láskou filozofickou. V podobnom duchu by sme mali interpretovať Sókratove ironické slová na adresu

40 Por. zl. SSR V H 27: „Kratés zámerne nadával prostitutkam, aby sa tak cvičil v používaní nadávok aj inde.“ Kynik sa cvičil nielen v *parrhésii*, ale aj v tom, aby dokázal znášať nadávky a ponižovanie s čo najväčšou ľahostajnosťou; por. ZELLER, E. *Die Philosophie der Griechen...*, s. 320, pozn. 6.

41 Por. Epict., *Dissert.* III 22, 76 [= SSR V H 20].

Antisthena, ktorý sa mu vyznal z vášnivej lásky (hovorí, že svoje vnútorné bohatstvo získal od Sókrata):

O tej tvojej láske ku mne radšej pomlčme [...] netýka sa totiž duše, ale krásy tela.⁴²

Napokon sa Kratés pri tomto odhováraní uchýli k šokujúcemu gestu – úplnému obnaženiu sa, ktoré je na jednej strane demonštráciou jeho chudoby a zároveň testom, ako sa Hipparchia zachová v situácii, ktorá zvyčajne prebúdzá pocit zahanbenia. A všimnime si, že nádejná filozofka v tomto teste obstojí oveľa lepšie ako iný Kratétov žiak – Zénón, ktorý sa nevie ubrániť rozpakom, keď mu po nohách steká šošovičná kaša z rozbitého hrnca.⁴³ Sobáš Kratéta a Hipparchie je teda zároveň iniciáciou do kynického spôsobu života, skúškou z „bezostyšnosti“ (ἀναισχυρία). Okrem tejto bezostyšnosti Hipparchia demonštruje aj vytrvalosť v svojom odhodlaní. V protiklade k bežnej mentalite, podľa ktorej žena bola považovaná za manželov majetok (κτῆσις), tu je to naopak Kratés, ktorý sa pri svojom obnažení vystavuje Hipparchii ako nejaký tovar, podobne ako sa vystavovali pri dražbe otroci. Ide teda aj o inverziu v rovine vlastníckych a mocenských vzťahov medzi manželmi. D. Dutschová upozorňuje v tejto súvislosti na podstatný princíp kynickej sexuálnej etiky:⁴⁴ podľa Diogena zo Sinópy muž a žena majú spolu žiť iba po vzájomnom súhlase, „prehováraní“ či „presvedčení“.⁴⁵ Preto obnažený Kratés kladie svoju podmienku (prijatie rovnakého spôsobu života) a vyzve Hipparchiu,

42 Xenoph., *Symp.* 4, 44; por. Xenoph., *Symp.* 8, 4–6 [= SSR V A 14].

43 Por. *DL* VII 3 [= SSR V H 38]: „Zénón bol vo všetkom horlivým nasledovníkom Kratétovej filozofie, ale jediný, pred čím sa zdráhal, bola kynická bezostyšnosť. Aby ho učiteľ vylicil aj z tohto neduhu, dal mu niesť hlinenú misu šošovice cez aténsku štvrt Kerameikos, v ktorej bývali hrnčiari. Keď Kratés videl, ako sa pri tom Zénón hanbí a zakrýva si tvár, udrel do misy palicou a tá sa rozbila na márne kúsky. Šošovica sa z nej sypala Zénónovi pod nohy a on sa snažil od hanby utiecť kade ľahšie. Vtedy mu Kratés povedal: *Prečo sa snažíš utiecť preč, ty malý Feničanko? Nič zlé sa ti predsa nestalo.*“ Na okraj tejto anekdoty by sme mali poznamenať, že práve v Kerameiku začínala posvätná cesta z Atén do Eleusíny, po ktorej putovali v procesii účastníci tamojších mystérií. Kratés mohol teda parodizovať práve túto procesiu, pričom vážnou stránkou tejto paródie je Zénónova iniciácia do „mystérií“ kynického života. Prostriedkom tejto iniciácie je utrpená hanba, ktorú má adept prekonať. Je šitá na mieru pre Zénóna, ktorému chýba práve schopnosť čeliť hanbe. Zénón je v rozpakoch už z toho, že musí niesť plný hrniec. Dôvodom môže byť to, že šošovičná kaša bola vnímaná ako symbol kynického života (*SSR* V H 72), niesť teda hrniec kaše znamenalo verejne sa priznať k tomuto životnému štýlu spojenému s bezostyšnosťou.

44 DUTSCH, D. *Dog-love-dog...*, s. 254.

45 *DL* VI 72 [= *SSR* V B 353].

aby sa sama rozhodla, teda uviedla do praxe spomínaný podstatný princíp kynickej sexuálnej morálky. Okrem toho Diogenés v tom istom zlomku hovorí, že ženy majú byť „spoločné“ (κοιναί), to znamená, že nemajú byť považované za majetok manžela. Opäť ide o postoj tak nezvyčajný pre gréckeho človeka a demonštrujúci falšovanie (παρὰχάσσειν) konvenčného princípu „vlastnenia“ životnej partnerky. Tomu nasvedčuje aj skutočnosť, že v epizóde z Hipparchiinho životopisu absentuje výraz γυνή („žena“, „manželka“). Hipparchia je pred sobášom označovaná ako ἡ παῖς („dievča“) a má sa z nej stať κοινῶνός („spoločníčka“, azda „družka“), teda tá, ktorá zdieľa spoločný spôsob života. Zámena γυνή za κοινῶνός je opäť zrejším odmietnutím tradičnej inštitúcie manželstva, frapantným príkladom – prinajmenšom pre konzervatívne okolie – šokujúceho falšovania obeživa.

Konečne prichádzame k avizovanej analýze druhej časti nášho zlomku (*DL* VI 97, 3 – 98, 7), kde Hipparchia vystupuje ako samostatná kynická filozofka.⁴⁶ V nasledujúcej časti teda ukážeme, ako vyzerala filozofka Hipparchia v „akcii“ a čím si mohla za svoje filozofovanie zaslúžiť slávu a nesmrteľnosť. Podľa nášho doxografa to, čo ju najlepšie charakterizuje v tejto role, je jej pohotovosť v reči prepájaná s praktickým gestom. Anekdota sa odohráva na jednej z hostín (συνπόσιον, δείπνον), na ktoré – ako sa dozvedáme vyššie (*DL* VI, 97, 2) – mala Hipparchia chodiť spolu s Kratétom. Zdá sa, že aténska vyššia spoločnosť zvykla pozývať kynických filozofov, pravdepodobne aby oživila tieto večierky svojším ostrovtipom, a tí to zas využívali na propagáciu svojich názorov. Prípadne sa kynici na tieto podujatia mohli „pozývať“ aj sami od seba, ako provokatéri a „špehovia nenásytosti“ pyšných ľudí.⁴⁷ Známa je napríklad anekdota o Diogenovi, ktorému na takejto hostine hádzali kosti ako psovi a on sa pri odchode ako správny pes na svojich hostiteľov vymočil.⁴⁸

Theodóros z Kyrény (okolo 340 – okolo 250 pred Kristom), s ktorým sa mala Hipparchia dostať do slovnej výmeny, bol známy predstaviteľ kyrénskej školy, žiak Aristippa Métrodidakta (vnuka známejšieho Sókratovho žiaka Aristippa), ktorý si pre svoje útoky proti tradičnému náboženstvu vyslúžil

46 Za povšimnutie stojí veľmi vzácny výraz na konci gréckeho textu – ἡ φιλόσοφος = „filozofka“, „filozof v ženskom rode“. O filozofických implikáciach tohto jazykového výrazu sme rozvíjali úvahu na začiatku časti I.

47 Por. *DL* VI 45 [= *SSR* V B 27].

48 *DL* VI 46 [= *SSR* V B 146]. Diogenés na hostine sa objavuje aj v zlomkoch *SSR* V B 55, 192, 412.

prezývku „Bezbožník“ (ὁ ἄθεος).⁴⁹ Aby sme priblížili Hipparchiin filozofický výkon, ktorý sa prejavil v konfrontácii s Theodorom, musíme uviesť zopár myšlienok tohto filozofa, ako ich nachádzame v Diogenovom diele. Tento životopisec okrem iného uvádza aj argument, ktorým mal Theodóros obhajovať tvrdenie, že ak sa odstráni falošný predsudok o činoch ako krádež, cudzoľožstvo či svätokrádež, ktoré sa zvyknú považovať za hanebné, žiaden z týchto skutkov nie je zlý vo svojej podstate. Mudrc preto môže dať voľný priebeh aj svojim sexuálnym pudom. Diogenes Laertský konkrétne píše:

Mudrc sa [podľa Theodóra] môže bez všetkých škrupúl venovať svojim milostným vášňam a svoje počínanie bude hájiť týmito argumentami: „Môže byť žena, vzdelaná v gramatike, užitočná, pretože je vzdelaná v gramatike?“ „Áno.“ „Môže byť chlapec alebo mladík, vzdelaný v gramatike, užitočný, pretože je vzdelaný v gramatike?“ „Áno.“ „Môže byť teda krásna žena užitočná, pretože je krásna, a tak isto krásny chlapec alebo mladík môže byť užitočný, pretože je krásny?“ „Áno.“ „Je teda užitočný, pre styk s ním?“ Ak sa pripustia tieto veci, robí z toho ďalší záver: „Ak sa niekto styka s niekým, pretože je to užitočné, nedopúšťa sa nijakej chyby, a tak isto sa nedopustí nijakej chyby, ak bude používať krásu, pretože je to užitočné.“ Takýmito a podobnými argumentmi upevňoval svoje tvrdenia.⁵⁰

Vidíme, že Hipparchia v našom zlomku tento argument paroduje a ukazuje, že po dosadení iných premenných sa výsledok stane pre Theodóra nepohodlným. Ak smieme predpokladať, že citovaný Theodórov argument zaznel v kontexte hostiny u Lysimacha a Hipparchia reagovala práve naň (pričom Diogenes Laertský oba argumenty oddelil a jeden uviedol v životopise Theodóra, druhý v životopise Hipparchie), potom filozofka dáva najavo, že odmieta považovať ženu (či chlapca) iba za použiteľný sexuálny predmet. To je pre ňu rovnako neprijateľné ako pre Theodóra byť iba fackovacím panákom. Zámenou Theodórovho χρῆσθαι („byť užitočný“) za ἀδικεῖν („konať nespravodlivo“) dáva filozofka najavo, že „používanie“ druhej osoby ako nástroja

49 Diogenes Laertský venuje Theodórovi záver kapitoly o kyrenaikoch v II. knihe *Životopisov* (DL II 98–104). Z tohto prameňa vyberáme niekoľko faktov. Predovšetkým nepoznáme dôvod, prečo bol Theodóros poslaný z rodnej Líbye (mesto Kyréne) do vyhnanstva, vieme však, že sa na čas usadil v Aténach. Odtiaľ však uteká preč, pretože mal čeliť súdu za bezbožnosť, a v Alexandrii vstupuje do služieb Ptolemaia I. Sótéra. Ako jeho vyslanec prichádza na dvor Alexandrovho diadocha Lysimacha, ktorý v roku 306 pred Kristom prijal titul „kráľa“ (βασιλεύς) a vládol v Thrákii, Makedónsku a Malej Ázii. Ten bol podľa nášho zlomku hosťiteľom večierka, na ktorom došlo k stretnutiu medzi Theodórom a Hipparchiou.

50 DL II 99–100; preklad M. Okál.

znamená dopúšťať sa nespravodlivosti. V pozadí akiste stojí kynická sexuálna etika, ktorá považuje sexuálny akt za prípustný iba na základe vzájomného súhlasu a pri všetkej úcte k individuálnej osobnosti sexuálneho partnera. Je to veľmi moderný a z hľadiska ženy značne emancipačný postoj, ktorý navyše Hipparchia zargumentovala veľmi obratným spôsobom.

Theodóros reaguje na Hipparchiini *elenchos* tak, že gestom a slovami vnúti prítomným svoju pôvodnú pozíciu: Hipparchia je len žena a jej miesto je inde ako pri filozofickom rozhovore. Pre neho je len objektom a cieľom mužskej túžby, nie nositeľom autonómneho rozhodnutia či subjektom schopným filozofickej úvahy. Robí to gestom i slovom. Obnaží Hipparchiu, čím odhalí jej ženskosť a zároveň ju prezentuje ako sexuálny predmet. Gesto strhnutia – či presnejšie nadvihnutia (*ἀνέστυρε*) – odevu (*ἱμάτιον*) možno interpretovať aj metonymicky ako pozbavenie autority. V Aristofanovej komédii *Ženský snem* ženy zoberú svojim manželom *himatia*, aby mohli samy vystupovať ako tie, čo majú vládu nad obcou. Blepýros sa tu vo verši 333 sťažuje, že musí nosiť ženské šaty, lebo nevie nájsť svoje *himation*.⁵¹ Použitie slova *himation* v súvislosti s Hipparchiou len posilňuje narážku na tento kontext, pretože očakávať by sa u nej dal skôr obnosený kynický plášť (*tribón*). Filozoficky vefavravná je aj Hipparchiina reakcia na strhnutie odevu: „hoci bola žena, vôbec sa nezľakla ani nezahanbila“ (VI, 97). Táto odpoveď je krásnym príkladom typicky kynického postoja emancipovanej ženy. Odpoveď je totiž daná na úrovni praktického životného postoja neotrasiteľnej ženy zbavenej tradičnej hanblivosti, s ktorou počítal Theodóros.⁵²

Keď prvý Theodórov plán diskreditácie Hipparchie nevyšiel, citátom z Euripidových *Bakchantiek* (1236) prezentuje jej odmietnutie zostať doma a priasť (tradičné zamestnanie ženy) ako čosi obludné. V Euripidovej tragédii tieto slová hovorí Pentheova matka Agaué, keď sa vrátila z extatického sprievodu šalejúcich mainád, pri ktorom roztrhala zaživa telo vlastného syna, v domnienke, že to bol horský lev. Stále v rituálnom ošiali sa Agaué chváli svojmu otcovi, že zanechala krosná, aby vykonala väčšie veci. Theodóros touto narážkou podsúva, že Hipparchiino angažovanie sa vo filozofii je šialené a obludné zároveň, pretože ide o opustenie prirodzeného miesta, ktoré je

51 O vzťahu medzi touto Aristofanovou komédiou a Platónovou *Ústavou* por. JINEK, J. Die beste Staatsverfassung zwischen Komik und Ernst...

52 Hipparchiino nezahanbenie sa po strhnutí šiat by sme mohli klasifikovať ako prípad tzv. praktickej *chreie*. Por.: „Chreia je krátky výrok alebo čin, ktorý vyjadruje nejakú pointu (*σύντομος ἀπόφασις ἢ πράξις μετ' εὐστοχίας*), pripísateľnú konkrétnej osobe alebo niečomu osobe podobnému“ (Theon, *Progymn.* 96, 19–21).

určené ženám.⁵³ Hipparchiina odpoveď je naopak veľmi triezva a racionálna. Vzdelanie (παιδεία), pod ktorým zrejme máme rozumieť filozofický (kynický) spôsob života, je pre ňu cennejšie než venovanie sa ženským povinnostiam diktovaným konvenciou, ktorú opäť kynická filozofka znehodnocuje a falšuje. Keďže pre kynikov nie je cieľom pravdivé poznanie sveta a vecí, „vzdelanie“, o ktorom tu hovorí Hipparchia, sa musí týkať subjektu ako nositeľa morálnej vôle.⁵⁴ Táto kynická „*paideia*“ sa v konečnom dôsledku prejavuje aj v príkladnej ľahostajnosti, s akou zniesla svoje obnaženie. Možno chce naznačiť že práve vďaka tomu, že odmietla tkať, získala drahocenné poznanie životnej (samozrejme kynickej) filozofie, ktorá jej umožnila nereagovať na akt zahanbenia pri násilnom obnažení jej tela. Ide o zrkadlový obraz Kratétovho obnaženia pri scéne „psieho sobáša“ a Hipparchia tu bravúrne ukazuje, že vo filozofickom spôsobe života prevyšuje dokonca mužských filozofov. Nielen Theodóra, ale napríklad aj Zénóna.⁵⁵ Nejako takto sa teda Hipparchia stala slávnou filozofkou.

Záver

V predloženej štúdií sme sa pokúsili ukázať, v čom je osobnosť najznámejšej filozofky staroveku Hipparchie výnimočná a inšpiratívna. Obraz, ktorý nám o nej zachovala sókratovská literatúra, je v podstate veľmi moderný a môže byť predmetom mnohodimenzionálnej – historickej, sociologickej, psychologickkej či dokonca feministickej – reflexie. Hipparchiina filozofia sa v duchu kynickej tradície neodohráva na poli teórie, ale životnej praxe. Tá je sympaticky rámcovaná typicky „ženskou“ tematizáciou – sférou manželstva a poslania ženy v partnerskom zväzku. Veď Hipparchia bola jedna z prvých, ak nie úplne prvá, žena, ktorá sa úspešne vzoprela zaužívaným konvenciám obce, teda toho, čo sa „patrí“, čo je „bežné“ a slušné. Do manželstva s Kratétom ju neprivedla povinnosť priniesť zdarné potomstvo pre štát či manžela, bohatstvo či krása ženícha alebo neodolateľná túžba po zmyslovej rozkoši. Všetky tieto petrifikované kultúrne konštanty typicky „kynicky“ falšuje a subvertuje. Boli to slová a filozofická reflexia a nie majetok a ekonomické

53 Por. označenie Diogena za „šalejúceho Sókrata“ v zl. SSR V B 59; FLACHBARTOVÁ, L. *Diogenovský kynizmus...*, s. 95–160; FLACHBARTOVÁ, L. *Diogenes of Sinope...*, s. 308–350.

54 ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Μ. *Οι αρχαίοι κυνικοί...*, s. 559.

55 DUTSCH, D. *Dog-love-dog...*, s. 254–255.

zabezpečenie, ktoré ju pútajú k ženíchovi. Bolo to intelektuálne dobrodružstvo a nie zmyselná zaslepenosť, ktorá sa stáva pojivom manželského zväzku. Hipparchia chce šťastne žiť a nie zabezpečené prežívať. Kynicky a prekvapivo veľmi „moderne“ sa obracia aj polarita medzi partnermi: je to Kratés, a nie Hipparchia, ktorý ponúka partnerke svoje telo, a je to ona, ktorá má právo slobodne sa preň rozhodnúť a disponovať ním. Celkom jasne tu vidíme zrod emancipácie a zrovnoprávnenia ženy s mužom, ktorých manželstvo sa stáva skutočným partnerstvom, či dokonca priateľstvom. Príbeh Kratéta a Hipparchie je v mnohom diachronický a inštruktívny aj pre modernú reflexiu. Azda je rozvinutím platónskeho filozofického eróta v praktickej rovine ľudskej existencie. Ak sme v príbehu o tom, ako sa Hipparchia stala veľkou filozofkou, zbadali seba samých, potom štúdia zaslúžene dospieva ku cieľu.

Zoznam použitých zdrojov

- BRANHAM, Robert Bracht. Defacing the Currency: Diogenes' Rhetoric and the Invention of Cynicism. In BRANHAM, Robert Bracht – GOULET-CAZÉ, Marie-Odile (eds.). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and its Legacy*. Berkeley, CA: University of California Press 1996, s. 81–104.
- DIOGENES LAERTIUS. *Životopisy slávnych filozofov*. 2 zv. Preklad Miloslav OKÁL. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1954.
- DIOGENES LAERTIUS. *Lives of Eminent Philosophers*. Tiziano DORANDI (ed.). Cambridge: Cambridge University Press 2013.
- DIOGENES LAERTIUS. *Lives of the Eminent Philosophers*. James MILLER (ed.). Preklad Pamela MENSCH. Oxford: Oxford University Press 2018.
- DUTSCH, Dorota. Dog-love-dog: *Kynogamia* and Cynic sexual ethics. In MASTERSON, Mark – SORKIN RABINOWITZ, Nancy – ROBSON, James (eds.). *Sex in Antiquity. Exploring Gender and Sexuality in the Ancient World*. Abingdon – New York: Routledge 2015, s. 245–259.
- FLACHBARTOVÁ, Lívia. Diogenes of Sinope as Socrates mainomenos. In SUVÁK, Vladislav (ed.). *Antisthenica Cynica Socratica*. Praha: OIKOYMENH 2014, s. 308–350.
- FLACHBARTOVÁ, Lívia. *Diogenovský kynizmus ako spôsob života*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2015.
- FOUCAULT, Michel. *Subjectivity and Truth. Lectures at the Collège de France 1980–1981*. Translation Graham BURCHELL. London: Palgrave Macmillan 2017.
- GIANNANTONI, Gabriele (ed.). *Socratis et Socraticorum reliquiae*. 4 zv. Napoli: Bibliopolis 1990.
- GOULET-CAZÉ, Marie-Odile. Une liste de disciples de Cratès le Cynique en Diogène Laërce 6, 95. *Hermes*. 1986, **114**(2), s. 247–252.
- JINEK, Jakub. Die beste Staatsverfassung zwischen Komik und Ernste. Bemerkungen zu Aristophanes Ekklesiazusai und Platons Politeia, Buch V. In JINEK, Jakub –

- KONRÁDOVÁ, Veronika (eds.). *For Friends, All Is Shared. Friendship and Politics in Ancient Greek Political Thought*. Praha: OIKOYMENH 2016, s. 44–59.
- KALAŠ, Andrej. Vplyv kynizmu na stoicizmus. *Filozofia*. 2002, 57(6), s. 405–430.
- KALAŠ, Andrej. Diogenov postoj k ľudskej sexualite: hedonizmus, alebo asketizmus? *Filozofia*. 2016, 71(2), s. 119–130.
- MAIER, Heinrich. *Sokrates. Sein Werk und seine geschichtliche Stellung*. Tübingen: Verlag von J. B. C. Mohr 1913.
- MEJER, Jørgen. *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag 1978. Hermes – Einzelschriften, Heft 40.
- ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Νικόλαος Μ. *Οι αρχαίοι κυνικοί*. Αθήνα: Γνώση 1998.
- ZELINOVÁ, Zuzana. Kynická paideia alebo Antisthenés medzi Odysseom a Sókratom. *Filozofia*. 2016, 71(2), s. 107–118.
- ZELINOVÁ, Zuzana. *Paideia v sokratovskej filozofii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2018.
- ZELLER, Eduard. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt*. II 1: *Sokrates und die Sokratiker. Plato und die alte Akademie*. Leipzig: Reisland 1922.

prof. Vladislav Suvák, PhD.

Inštitút filozofie, Filozofická fakulta PU v Prešove
17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika
vladislav.suvak@gmail.com

Mgr. Jaroslav Cepko, PhD.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika
jaroslav.cepko@umb.sk

doc. Andrej Kalaš, PhD.

Katedra filozofie a dejín filozofie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, 814 99 Bratislava, Slovenská republika
andrej.kalas@uniba.sk

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

